

U N I W E R S Y T E T O P O L S K I

STUDIA
ET
DOCUMENTA
SLAVICA

2017 nr 3 (3)

O P O L E 2 0 1 7

REDAKTOR NAUKOWY

Joanna Czaplińska

SEKRETARZE REDAKCJI

Sabina Giergiel, Aleksander Gadomski, Aleksandra Pajók

REDAKTOR JĘZYKOWY

Anna Modelska-Kwaśniowska

RADA NAUKOWA

Ljiljana Banjanin (Turyn, Włochy), *Alessandro Cattalano* (Padwa, Włochy),
Olga Chevela (Kazań, Rosja), *Sava Damjanov* (Nowy Sad, Serbia),
Marcin Filipowicz (Hradec Králové, Czechy), *Anna Gawarecka* (Poznań, Polska),
Tatjana Izkovich (Jekaterynburg, Rosja), *Pavel Janoušek* (Praga, Czechy),
Sanjin Kodrić (Sarajewo, Bośnia), *Izabela Kowalska-Paszt* (Szczecin, Polska),
Iva Málková (Ostrava, Czechy), *Sofija Miloradović* (Belgrad, Serbia),
Lilla Moroz-Grzelak (Warszawa, Polska), *Natalia Nikolajeva* (Kazań, Rosja),
Anjelina Pencheva (Sofia, Bułgaria), *Vasilij Suprun* (Wołogograd, Rosja)

ADRES REDAKCJI

Instytut Sławistyki
45-040 Opole
pl. M. Kopernika 11
e-mail: steds@uni.opole.pl

DEKLARACJA O WERSJI PIERWOTNEJ

Redakcja deklaruje, że wersją pierwotną (referencyjną) czasopisma
jest wersja papierowa

SPIS TREŚCI

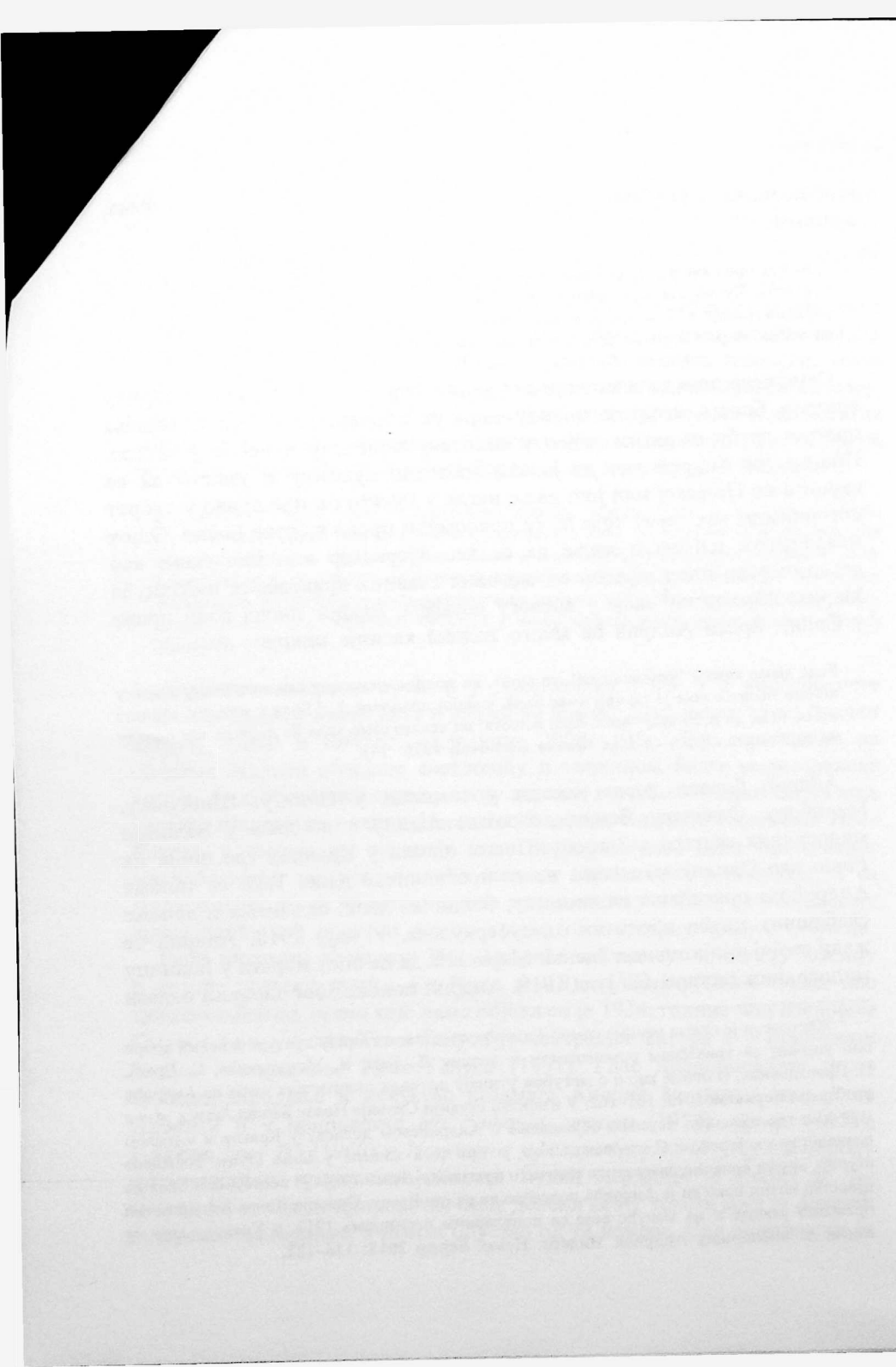
Literaturoznawstwo

- Anna WZOREK – Ksiądz profesor Bonifacy Miązek – poeta wygnany . . . 7
- Karol MALUSZCZAK – Słowa przyległe do nicości. O (prawie) haiku
Ryszarda Krynickiego 21
- Љиљана БАЊАНИН, Светлана ШЕАТОВИЋ – Изгнани Андрић
у лирици и приповеци *Занос и страдање Томе Галуса* 31
- Anna MODELSKA-KWAŚNIEWSKA – Przeciw mitom – o mrocznych
stronach macierzyństwa w powieści Slavenki Drakulić – *Optužena* . . . 43
- Ewa SZPERLIK – Zakładnicy zbiorowych iluzji 57
- Katarzyna BEDNARSKA, Kamil SZAFRANIEC – Postkolonialna
Słowenia? Proza Gorana Vojnovicia 71
- Elżbieta DĄBROWSKA – Inny/Obcy: doświadczenie języka
i rzeczywistości (literacko-kulturowa ponowoczesność) 83

Recenzje

- Піана Генев-Пухалева, *Терминологията на Европейския съюз.
Съпоставка на българската, гръцката, полската
и английската терминология на правото на околната среда*
(Henryk Fontański). 99

- Noty o autorach 105

Љиљана БАЊАНИН*, Светлана ШЕАТОВИЋ**

ИЗГНАНИ АНДРИЋ У ЛИРИЦИ И ПРИПОВЕЦИ
*ЗАНОС И СТРАДАЊЕ ТОМЕ ГАЛУСА*¹

BANISHED ANDRIC IN POETRY AND THE SHORT STORY
THE ECSTASY AND SUFFERING OF TOMA GALUS

Abstract: This paper seeks to analyze the experiences of exile, imprisonment and exclusion, through which the poet and prose writer Ivo Andrić lived during the First World War, and also their influence on the collection of poetry entitled *Ex Ponto* (1918), on the verses in prose *Nemiri* (Unrest, 1920), as well as on the short stories *Most na Žepi* (The Bridge on the Žepa, 1925) and *Zanosi i stradanja Tome Galusa* (The Ecstasy and Suffering of Toma Galus, 1931). Such a textual analysis, based as it is on biographical facts, will attempt to show how Andrić's direct experience of war and persecution looms largely in his poetry of the period, and is also perceivable in the psychological structure of the short story characters of Toma Galus and Vizier Jusuf. The motifs of sun, darkness and prison, associated with the unjust incarceration of the above-mentioned heroes are the key elements in Andrić's early works, characterized by a profound sentiment of melancholy and isolation. They also make an integral part of the psychological and poetic context.

Keywords: biography, melancholy, sun, prison, exile

Contact: * Институт за књижевност и уметност, Београд, svetlana.seatovic@gmail.com;
** Universita di Torino, Torino, ljiljana.banjanin@unito.it

Изгнани Андрић је писац који у предвечерје Првог светског рата вуче своје пољске, краковске дане бежећи панично из Кракова у Загреб,

¹ Овај текст је резултат рада на научном пројекту *Смена поетичких парадигми у српској књижевности двадесетог века – национални и европски контекст (178016)* Минни-

а потом преко Ријеке у Сплит као члан *Младе Босне*. Његов бег са мантилом у руци и без икаквих припрема у тренутку када сазнаје за атентат у Сарајеву је историјски, политички и друштвени догађај који је оставио јасан траг као део аутобиографског искуства у приповеткама *Мост на Жени* (1925), *Занос и страдање Томе Галуца* (1931) и лирици *Ex Ponto* (1918) и песмама у прози *Немири* (1920) која је премрежена низом искустава овог писца из затворских дана у Сплиту. Одједи Првог светског рата уписују се у таму и светлост затворских дана Андрићевих јунака и његових лирских записа. Тај заборављени, прогнани и искључени Андрић је дубоко утиснут у прву фазу песничког и приповедачког опуса. Какве ли случајности, прогонство је почело управо бегом из Пољске у епицентар збивања на Балкану. Одмах после атентата Андрић бежи из своје краковске студентске собице у Загреб. Како је већ више пута у Андрићевој биографији доказано писац је као млад гимназијалац и студент имао контакте са Младом Босном, али није био задојен облицима политичког активизма. Из Загреба Андрић долази у Далмацију, центар јужнословенског покрета за ослобођење од Аустроугарске власти. Паробродом 'Вишеград' из Ријеке, у ноћи између 17. и 18. јула 1914. године, у Сплит стиже господствен, сиромаш, тих и мудар; вањским изгледом отмен, како га се сећа његова сплитска пријатељица и затворска сапатница Маја Нижетић-Чулић: „У Сплиту, гдје је Босна дала мору своју снагу а море Босни своју љепоту, он живи тихо и повучено и, знајући да је под присмотром, само ријетко и скровито среће се са неколицином поверљивих људи чије је адресе добио у Загребу” (Андрић 1981а: 24–25).

У та мутна и несигурна времена, када се у ваздуху осећала некаква нејасна претња и слутило зло, Андрић је ипак, од 23. јула, на дан понижавајућег аустроугарског ултиматума који Србија није могла прихватити, успео да ужива у раскошном, као грозд зрелом морском лету и топлом „сплитском акварелу” (Ђукић Перишић 2013: 488). Напустивши ужурбано Краков, прогоњени Андрић из Сплита пише својој загребачкој пријатељици Евгенији Гојмерац и моли је да прегледа његову собу и покуша да му пошаље документе, новац, гардеробу коју је оставио у Пољској. Није познат тачан дан Андрићевог хапшења у Сплиту, али на основу његовог аутобиографског записа *Први дан у сплитској тамници* који је писац написао осам година касније сазна-

старства просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије у Институту за књижевност и уметност, Београд.

јемо да је после ултиматума Србији видео хапшење неколико Сплићана, а потом:

А потом проживјех још два дана на слободи, два можда најљепша и најчуднија дана у животу. Купао сам се, сунчао, пуштао морски пијесак да ми мили кроз прсте, шетао, јео прво грожђе, а знао сам да је то последњи пут, и све сам то чинио жудно и брзо, али са неким миром који ме је и самог зачуђавао (Андрић 1981а: 25).

Само неколико дана касније док је пио кафу у „ресторацији” Андрићу прилази бркати агент у цивилу који га спроводи до стана, обавља претрес да би га затим одвео у сплитску полицију и после у затвор. Прогоњени Андрић као да је сам изазивао судбину и уместо да се скривао по Пољској или још даље негде у Русији он иде право у сусрет историјским токовима који ће се преломити преко његове Босне. Одјек младалачког нагона и жеље да се као Кјеркегор или још боље као роматичарски идол и једно од његових главних краковских надахнућа Марјан Жјеховски² нађе у вртлогу догађаја, младог писца води право у Сплит. Зрели Андрић ће много година касније казати:

Када данас кажем ‘ухапсили ме’, то више, на жалост, нема ону важност и ону тежину ни оно значење које је тај чин имао онда, у мојој младости. [...] Бити у затвору, чинило ми се тада, да је то крај-света. Крај живота: ви чекате само када ће доћи да вас одведу на страстиште, друго се није чекало (Поповић 1976: 14).

Андрић борави девет месеци у тамници у Сплиту, Шибенику, Марибору, Овчареву, Зеници, а затим годину и по дана у Болници милосрдних сестара у Загребу. Потом одлази у Крапину где пише *Ex Ponto* као Овидијева сећања на те прогнаничке дане. Тако се таложе Андрићева присећања на тамницу, болничке дане, сељакања и лечење слабашних плућа оболелих од туберкулозе. У мају 1918. Андрић се жали својој пријатељици Зденки Марковић да ће опет морати у Болницу милосрдних сестара. Од јула 1918. Андрић поново због здравља одлази

² Жјеховски је према речима самог Андрића предавао историју културе и веома добро био упознат са хрватским романтизмом и делима Ј. Гаја, И. Мажуранића, С. Врза, П. Прерадовића. О овоме као и о могућем утицају његових политичких идеја на Андрића уп. Ђукић Перишић 2012: 161–162. У изврсној студији Силвије Новак Бајцар *Јелена, жена које има* где налазимо детаљна објашњења о Андрићевом доласку у Краков и његовом познанству са Јеленом Ижиковском која је пре тога живела у Бања Луци. Наведена студија пружа коначно разрешење енигме о краковској Јелени која је постојала и била на известан начин неко ко је Андрића подсећао на родну Босну. Силвија Новак Бајцар веома прецизно указује и на могуће везе са популарним песницима 1913. у Кракову који су могли да инспиришу Андрића. Видети: Новак Бајцар 2015: 118–122.

у Цриквеницу где се нада благодетима медитеранске климе, а потом у Нови Винодолски и на острво Крк. Тако се од бега из Кракова преко Загреба до Сплита и затворских дана, а потом болничких соба Андрић утапа у меланхолију и резигнацију као основну ноту тадашњих лирских текстова. Биће то песме и стихови у прози обојени сетом затвореничких дана, прогнаног писца и лирског ја које трепери пред егзистенцијом, апсурдом живота. Такав Андрић је анксиозни песник, издвојен, усамљен. Праву промену у Андрићеву лирику унеће дужи боравак на мору, у Цриквеници, на Крку и Брачу, поново у Сплиту, а потом и двадесетих година у Риму који уносе нову тематику. Како примећује Жанета Ђукић Перишић ови краћи или дужи боравци на Јадрану и у Италији:

[...] унели су нове теме у Андрићеву лирику, прожимајући је соларним култом и осећањима зрелог задовољства, испуњености и наде. Рефлектују се у песмама *Сан Лоренцо*, деловима циклуса *Шта сањам и шта ми се догађа*, *Спас*, *Бежање*, *Жеђ*. Нема сумње да су извесна химничност Андрићеве поезије из тог времена и занесеност бескрајном, творачком сунчевом енергијом заправо последица промене визуре и физичког измештања песничког субјекта у топле медитеранске, јужне пределе (Ђукић Перишић 2013: 491)

Андрићев опоравак траје и у Дубровнику 1919, а у пролеће исте године у Сплиту током лета и јесени на Брачу: „Оздравили су ме брачки ваздух, сунце и смокве” (Караулац 2003: 195). Дане проведене на обалама Јадрана обасјане светлошћу и топлином благе медитеранске климе, Андрић полако стапа у своју лирику, а потом и у приповетке које настају двадесетих година *Мост на Жези* или *Заноси и страдање Томе Галуса* у којима се сударају тама затвореничких дана прогоњеног младобосанца, занетог младића жељног страдања и револуције, а са друге стране, то су простори сунца и светлости у којима се опорављају крчка плућа већ додатно начета казаматима аустроугарских тамница.

Рани интимни дневници Иве Андрића везани су за његову поезију и прозно-поетске записе *Ex Ponto* (1918) и *Nemiri* (1920). Први део триптиха *Јелена, жена које нема* објављен је 1934. године под насловом *Галусов запис*, а лик Томе Галуса је централна фигура и у приповеци *Заноси и страдање Томе Галуса* (1931). Глас младобосанске идеје слободе, страдања и искуство казамата Андрић ће поред ових дела уградити и у приповетке *На сунчаној страни* (1952), *Сунце* (1952), *У ћелији број 7/5* (1960) и *Искушење у ћелији број 38* (1924). На основу дугогодишњих проучавања Жанета Ђукић Перишић је дошла до закључка да су све те приповетке биле делови већег текста који је Андрић намеравао да напише, а потом одустао од те намере. Све приповетке је

Жанета Ђукић Перишић накнадно реконструисала називајући их „реконструисаним романом” *На сунчаној страни*. Лик младог аутора и могућег Андрићевог аутобиографског двојника Томе Галуса је везивана нит свих ових приповедака. Међу њима нашао се и *Галусов запис* са ликом Јелене из затворских приповедака. Све ово као и биографска чињеница да је Јелена прототип Јелене Ижиковске из Кракова са којом Андрић има контакте 1913. године, говори о комплексности теме прогонства и невиног страдања. При томе поред искуства живота у ћелији Андрић уводи и мотиве сунца и месеца, светлости за којом вапи затвореник, али и Јелене која ће доцније израсти у триптих приповетку *Јелена, жена које нема*. Та Јелена ће бити оличење уметничке фантазије, соларно биће које покреће свет и писца приповедача. Радован Вучковић је потврдио и да је Андрићев запис успомена *Први дан у сплитској тамници*³ истоветан тренутку личне катастрофе Томе Галуса у истоименој приповеци, пратећи његов ситуациони и психолошки образац (Вучковић 1974: 270–272). Тако је накнадном реконструкцијом појединих приповедака и недовршеног романа *На сунчаној страни* створен круг Андрићевог „тамничког циклуса”. Јован Делић је приметио да је лик Томе Галуса у овој приповеци најближи словенском симболичком значењу петла као светлосног симбола који најављује нови дан и сунце разгонећи силе мрака и подземља. Име овог јунака призива и римског елегичара изгнаног и утамниченог Гаја Корнелија Гала, како је то приметила Жанета Ђукић Перишић. Тамница и тамничко искуство се може сагледати кроз цео Андрићев опус: „Тамничко и прогнаничко искуство је згуснуто у суд према коме је један младих ушао у мариборски затвор, а други из њега изашао. Тема тамнице је Андрићу била интимна тема и заокупљала га је готово цијелог стваралачког вијека: од *Ex Ponta* до *Проклете авлије*” (Делић 2011: 126).

У приповеци *Занос и страдање Томе Галуса* Андрић већ у првим реченицама наводи атмосферу последњих јулских дана 1914. године, лепоту лета, зрело грожђе, када је и сам био ухапшен. Све је то премрежено веома јасном аутобиографском сликом младог Андрића који је такође бродом стигао из Ријеке у Сплит и уживао у последњим данима слободе као и Тома Галус:

Пред вече једног од последњих дана месеца јула 1914. упловно је Хелголанд у тршћанско пристаниште. Брод који је долазио из Црвеног мора носио је не само људе и робу него и дах и расположење тропских крајева. Било је време незрелих врућина

³ Видети: Иво Андрић, *Први дан у сплитској тамници*, „Ново доба” 1918, год 1.

кад се дан и ноћ готово и не разликују, само што месец смени сунце, а у свако доба дана и ноћи подједнако се ради и шета, једе и пева. Време кад се о животу може помислити све, осим да пролази. Време кад прво грожђе нагрне у град и кад коштица у воћу почиње да црни. Поврх свега тога, то је био дан уочи објаве рата Србији. Мобилизација је била већ отпочела (Андрић 2011: 55).

Тома Галус је јунак који већ етимологијом презимена на латинском *Gallus* јавља у значењу „становник Галије” и истовремено „петао”. Петао је у многобројним ритуалима и религиозним симболима, те у грчкој и римској митологији био симбол сунца и посвећен богу Аполону јер својим певањем разгони ноћну таму. Тиме петало или Галус није био само синоним рађања, зоре или буђења већ је био и атрибут старогрчке богиње мудрости и светлости. Ова приповетка објављена 1931. године представља дистанцу са које се посматра и Андрићево искуство из Првог светског рата, док из те перспективе Тома Галус може да постане парадигма несмотрене жртве завера, политичких околности, прогнаног јунака, али представља и јунака који ће бити симбол зоре и новог буђења. Тома корача улицама Трста осећајући комешање, зна за хапшење свих сумњивих лица широм већих градова Монархије, одлази још једном до луке и потпуно слућен у ускомешаној маси узвикује, покушава да начини још један корак већ унапред осућеног и интуитивно прогнаног човека:

Галус задрхта и забруја, од табана до темена се испуни звуком. Било је немогућно уздржавати се више. Подиже шешир и, једва одишући, викну неколико пута у сав тај шум: – Ура! Уррааа! Осана, народе и свијете! Хтеде да викне још штогод на још ком језику, да би га овај свет боље разумео, али погледавши око себе – застаде (Андрић 2011: 64).

Тако Тома Галус очајнички испушта глас слободе у жеку ратног кошмара, у моменту када се стеже обруч Првог светског рата. Наравно, већ пола сата касније овај Тома као први петало биће ухапшен. Тај догађај који погађа појединца је привидно неповезан са осталим збивањима, а историјски коинцидира са објављивањем рата Аустроугарске Србији. Тома Галус ће бити ухапшен као сумњиво лице као што су били сумњиви многи слични њему у Монархији, после убиства престолонаследника Фердинанда у Сарајеву 28. јуна 1914. године. Нагомилавање неповољних осећања везаних за вести о атентату биће одлучујуће и одредиће даљу судбину младог Андрића, као што ће и Галусово хапшење бити последица несрећних околности и његовог сасвим случајног доласка у тршћанску луку, дан пре атентата. Несумњива је веза

невиног страдања Томе Галуса и каснијег јулског хапшења Иве Андрића у Сплиту. Међутим, Андрић је имао избор и прилику да бежи што даље од Балкана, док је Тома Галус стицајем случајних околности стигао управо у Трст:

Међу првима који су у Трсту ухапшени био је и тај сумњиви Босанац што је допутовао из иностранства, чије је чудновато понашање још при доласку брода пало полицији у очи, и који је, коначно, данас у подне, на молу, почео међу масом да виче неке неразумљиве, по свој прилици револуционарне покликe (Андрић 2011: 65).

Несрећни Тома Галус је у својим мислима још био у Адену због наследства које му је оставио стриц и у историјском комешању где су сви Словени били сумњиви Монархији он страда невин и ментално скрхан. Међутим, врло брзо биће шиканиран и прогањан улицама Трста да би завршио у затворској ћелији. Страдање Томе Галуса који се случајно нашао у Трсту, једној од главних лука Монархије у предвечерје Првог светског рата су страшни догађаји готово парадигма трагичног положаја јунака који пропада због неке више силе, сасвим невин. Тако ће Тома завршити у ћелији тршћанског затвора из које ће само чути гласове демонстраната, трубе и оштар марш:

Тада се први пут прокиде његов занос. Осети у тој свирци нејасну страхоту нечег што долази и што га коначно односи и баца онамо куд га је понео онај гадни ударац од малопре, на противну страну од целог тога слободног и распеваног света напољу, на страну на којој је страдање, понижење и пораз [...] То су биле прве трубе нових времена у којима ће нестати, можда заувек, радост и слобода живота, и у којима ће на крају човек јести човека као звер што једе звер, само са мање смисла (Андрић 2011: 68).

Тома Галус после овог доживљаја затвора уместо да још храни свој занос постаје невино прогоњени страдалник кога је систем и низ лажних оптужби довео до осећаја кривице: „Само се спусти на сламњачу, задрхта, и обори очи као кривац”. (Андрић 2011: 68). Нажалост невино страдали Тома ухапшен на веома сличан начин као и Андрић у Сплиту је кривац без кривице. Ментална крхкост Тому Галуса је довела до несрећног положаја кривца својим рођењем јер после сарајевског атентата сви Словени, а посебно они са Балкана су били невино прогоњени и кривци без судских процеса. Трагедија Галусовог прераног позивања на револуцију на тршћанском молу је додатни повод за хапшење, али и симболички крик за слободом у време најтежих репресија. Томин глас за ослободилачким поривом је преурањени поклич у опасним временима када закон не разликује праведника од кривца.

Прогонство и политичка, а потом и психолошка траума пратиће још једног јунака Андрићевих приповедака из раног стваралачког периода. Везир Јусуф је јунак приповетке *Мост на Жепи* која је објављена у октобарском броју *Српског књижевног гласника* 1925 године⁴ и такође доноси реминисценције прогнаног и заточеног јунака. То је јунак за кога Андрић каже: „И четврте године свога везировања посрну велики везир Јусуф и као жртва једне опасне интриге паде изненада у немилост”. (Андрић 1981б: 185). Страдање везира Јусуфа који из заточења излази у месецу мају је у складу са новим вегетативним циклусима у којима је јунак доживео „излазак из заточења као победник”, али последице унутрашње интроспективне борбе остају трајне: „Али од оних зимских месеци, кад између живота и смрти и између славе и пропасти није било размака ни колико је оштрица ножа, остаде у победнику везиру нешто стишано и замишљено”. (Андрић 1981б: 185).

Занимљиво је да се Јусуф враћа свом пореклу и земљи када је живео у заточењу, осами и немилости. Дакле, заточење, тамница, страх и последице затвора су довеле до трансформације јунака. То ће се видети у завршници приповетке где ће се тај страх и потреба да се поништи идентитет манифестовати и у коначном натпису изнад моста на Жепи у девизи „У ћутању је сигурност”.

Везир Јусуф је како је то већ и потврђено више пута у литератури директно подсећање на Андрићево затворско искуство. Феномен заточених и прогањаних особа је дубока оштрица која се усадила и у самог писца, а потом у његову лирику из тих ратних дана, као и у приповетке из поратног периода. Судари светла и таме остаће трајан контраст који ће приказивати две стране људског бића и нову светлост коју са посебним усхићењем могу доживети само они који су преживели казамате аустроугарских тамница. У приповеци *Мост на Жепи* тај судар светла и таме рефлектује се као најдубљи цивилизацијски сукоб у коренима митова. Белина моста на Жепи и тама босанског крајолика су два света која никако нису могла да се сједине. Мост на реци Жепи је уметничко дело које је остало као странац, изгнаник у том простору:

Он је, тамо у Босни, блештао на сунцу и сјао на месечини, и пребацивао преко себе људе и стоку. Мало-помало, ишчезну посве онај круг разроване земље и разбацаних предмета који окружују сваку нову градњу; свет разнесе и вода отплови поломљено коље и парчад скела и преосталу грађу, а кише сапраше трагове клесарског рада. Али предео није могао да се приљуби уз мост, ни мост уз предео. Гледан са стране, његов

⁴ Иво Андрић, *Мост на Жепи*, СКГ, Нова серија, књ. 16, бр. 3, 1925, 161–167.

бео и смело извијен лук је изгледао увек издвојен и сам, и изненађивао путника као необична мисао, залутала и ухваћена у кршу и дивљини. (Андрић 19816: 192–193).

Иво Андрић после затвореничког и изгнаничког искуства током Првог светског рата у веома кратком периоду и кроз лирику и приповетке уводи тематику тамнице, психолошке интроспекције јунака који су присилно или својевољно отишли у егзил. Тај егзил може да буде физичке или психолошке природе. Аутодеструкција и лични егзил су код Андрићевих јунака управо последица већ проживљеног.

У поезији ће доминирати ћутање које је најједноставнији облик свих мисли и настојања. *Ex Ponto* представља увод у „бол душе” који се дефинише већ у првом прозно-поетском тексту: „Свима, широм цијелог свијета, који су страдали и страдају ради душе и њених великих и вјечних захтјева, посвећујем ове странице, које сам некоћ писао само за себе, а данас их шаљем свој браћи својој у болу и нади” (Андрић 1998: 7).

Те прве прозно поетске текстове и потом песме слободног стиха Андрић пише у меланхоличном тону препуном сете и резигнације. Основну одлику те поезије представља рефлексивност и меланхоличност. Доживљај тамнице је видљив у првом запису *Ex Ponto*:

Два дана ме већ не изводе ни на онај један сат шетње, јер киша без престанка сипи. Мени се чини да ми влага непрестано навире у хелију и да ми пада по лицу и рукама као љепљив талог. Мој покривач је оштар и студен, моје јело има укус лимене посуде и моја хелија онај неописиви задах уског простора у ком један човјек дише и живи, без промјене и зрачења. (Андрић 1998: 11).

Пред нама је јасан аутобиографски одраз затвореничких дана Иве Андрића, слика отуђеног и усамљеног, прогнаног човека. У тим затвореничким данима појављује се Јелена као одјек жеље песничког бића жељног нежности која измиче у сутон зимског дана: „Пред сам сутон је престао снијег. И настала је тишина над шумама и бијели влажни мир високог, високог снијега. Он је покрио оморике као мраморне капелнице и засуо стазе, смртно бијел и непроходан. Куда ћеш, Јелена? Глухо и мукло” (Андрић 1998: 14).

Тако се кроз меланхоличне фазе пробија сенка Јелене, оне мистичне жене и соларног бића која ће постојати већ у *Галусовом запису*, а потом у триптих приповести *Јелена, жена које нема*. Сећање на топле јулске дане и младу жену од 16 година чији језик није добро ни разумевао осим да се давала страсно и сузних очију: „Под звијездама сам је љубио до умора и до поноћи сам лежао на трави, с главом у њеном крилу. То је

била жена створена за љубав и предавала се нијема од страсти и сузних очију, шапћући испрекидане ријечи о вјерности” (Андрић 1998: 16).

У записима *Ex Ponta* после дугих душевних немира песнички глас ће казати: „И што погледам све је пјесма и чега год се такнем све је бол” (Андрић 1998: 75).

Андрићеве песме у прози и слободном стиху су израз његове прогнане личности, младићких болова који су последица нестабилног идентитета и затвореничких дана. Такав Андрић је у низу песама и лирских записа. У песми *Блага и добра месечина* ће казати:

Сви који много страдају
Не воле обесно сунце.
Месечина. Њена, молитва сребрна
Над гробовима оних
Који су жалосно умрли⁵

Тако се отвара пут сударима хтонског и светлосног који ће прожимати цео Андрићев опус, од „тамничких приповедака” преко *Моста на Жети* до *Проклете авлије* и триптих приповетке *Јелена, жена које нема*. Поетско-прозна дела *Ex Ponta* и *Nemiri* су рана Андрићева дела којих се готово одрекао јер је чак одбијао да се штампају у оквиру *Сабраних дела*. Андрићу су ова рана дела била нека врста исповедних текстова које је требало превазићи, али са аспекта тематике прогонства она су добрим делом аутобиографског карактера. Љубо Јандрић, биограф и пријатељ Иве Андрића је забележио његове речи о томе: „Мене је преко песме и лирског записа водио пут до кратке приповетке!” (Јандрић 1977: 68).

На много места Андрић или лирско ја се појављује као глас затвореника. У песми *Шетња* налазимо асоцијације: „А јутрос су ме извели на сунце”. Потом се у песму уносе асоцијације на јарболе бродова, ретке сунчане минуте доказују да је реч о јасним аутобиографским елементима везаним за сплитски затвор:

Мрачна и влажна, кад се вратих, бјеше
Ћелија моја, а стражар са мачем
И лицем оних који неког тјеше –
Мишљаше, јадан, да од сунца плачем⁶.

⁵ Иво Андрић, *Блага и добра месечина*, „Босанска вила” 1911, год. 26, бр. 20, 309–310. Наведени извор је прво издање ове песме. Цитат преузет из издања: Иво Андрић, *Поезија*, Каирос, Сремски Карловци, 1998.

⁶ Иво Андрић, *Шетња*, у: *Сабрана дела Иве Андрића*, књ.11, *Ex Ponta, Nemiri*, Прo-света-Београд, Младост-Загреб, Свјетлост-Сарајево, Државна zaloжба Словеније-Љуб-

У низу других песама, као нпр. у онима насловљеним *1914* и *1915*, опет се појављују аутобиографски моменти везани за прогонство, тамницу и у њима се меланхолично понављају мотиви сунца, таме, влаге, духовне чамотиње. Ране Андрићеве песме носе жиг његовог политичког изгнанства и хапшења које изузев чланства у организацији Млада Босна ничим озбиљнијим и конкретнијим није могло да се оправда. У том контексту Андрић је невино оптужени човек који је мистериозно страдао по затворима Монархије. Та тема политичког или једноставно судбинског прогонства као што се догодило Томи Глаусу постаје једна од главних тематских линија која се провлачи кроз цео Андрићев опус. Невино ће страдати везир Јусуф у *Мосту на Жени* као жртва једне забуне, потом Ђамил односно његов историјски двојник Џем султан, те фра Петар из *Проклете авлије*. Много је Андрићевих јунака распопућених између два света који бивају прогнани грешком или су због других разлога осуђени на изгнанство. *Ex Ponto* и *Немири* поред аутобиографских делова који потичу из Андрићевог заточења и доживљаја Првог светског рата обилују и жанровски различитим облицима слободног стиха, песме у прози и лирско-рефлексивних записа.

Лично искуство прогонства и невиног страдања Иве Андрића после сарајевског атентата као биографске личности оставило је јасан траг и несумњиве алузије у песничким и прозним текстовима насталим крајем Првог светског рата и у првим деценијама после рата. Меланхолија, туга, изгнанство, реминисценције тамнице, жудња за шкртим зрацима сунца и дубок унутрашњи немир су заједничке особине Томе Галуса, везира Јусуфа и песничког ја у *Ex Ponto* и *Немирима*. Преламајући лично искуство сплитских тамничких дана, исповедну лирику и приповедачки конструисане јунаке Андрић у раној фази свог књижевног опуса исписује странице на којима се спознају универзалне истине о страдању невиних трагичких ликова одређених ширим друштвеним и политичким околностима.

Литература

- Андрић И., 1918, Први дан у сплитској тамници, „Ново доба“, год 1.
 Андрић И., 1981а, *Сабрана дела Иве Андрића*, књ. 10: *Стазе, лица, предели*, Београд–Загреб–Сарајево–Љубљана–Скопје–Титоград.

љана, Мисла-Скопје, Побједа-Титоград, 1976. Песма је први пут објављена у наведеним *Сабраним делима*. Цитат преузет из издања: Иво Андрић, *Поезија*, Канрос, Сремски Карловци, 1998.

- Андрић И., 1981б, *Сабрана дела Иве Андрића*, књ. 16: *Жеђ*, Београд–Загреб–Сарајево–Љубљана–Скопје–Титоград.
- Андрић И., 1981в, *Сабрана дела Иве Андрића*, књ. 11: *Ex Ponto, Nemiri*, Београд–Загреб–Сарајево–Љубљана–Скопје–Титоград.
- Андрић И., 1998, *Поезија*, Сремски Карловци.
- Андрић И., 2011, *Приче о мору*, Београд.
- Вучковић Р., 1974, *Велика синтеза (о Иви Андрићу)*, Сарајево.
- Делић Ј., 2011, *Иво Андрић, мост и жртва*, Београд.
- Јандрић Љ., 1977, *Са Ивом Андрићем*, Београд.
- Караулац М., 2003, *Рани Андрић*, друго, допуњено издање, Београд.
- Нижетић-Чулић М., 1999, Из моје старе биљежнице, приредио Мирослав Караулац, „*Свеске задужбине Иве Андрића*”, год. XVIII, sv. 15, 75–83.
- Новак Бајцар С., 2015, *Јелена, жена које има*, Београд.
- Ђukić Perišić Ž., 2012, *Pisac i priča. Stvaralačka biografija Ive Andrića*, Novi Sad.
- Ђукић Перишић Ж., 2013, Андрић и море. – *Acqa alta. Медитерански пејзажи у модерној српској и италијанској књижевности*, Београд, 487–505.
- Поповић Р., 1976, *Казивања о Андрићу*, Београд.

... ..

... ..

... ..

... ..

... ..

... ..

REDAKCJA

Jacek Jędrzejowski (teksty anglojęzyczne)
Henryk Kubicki (teksty polskojęzyczne)

REDAKCJA TECHNICZNA

Jolanta Brodziak

SKŁAD I ŁAMANIE

Jolanta Brodziak, Jolanta Kotura

KOREKTA

Sabina Giergiel, Jacek Jędrzejowski, Patrycja Racult

PROJEKT OKŁADKI

Mieszko Mazur

© Copyright by Opole University
Opole 2017

ISSN 2544-5634

Wydawnictwo Uniwersytetu Opolskiego, 45-365 Opole, ul. Dmowskiego 7-9
Nakład: 50 egz. Składanie zamówień: tel. 77 401 67 46; e-mail: wydrom@uni.opole.pl
Druk i oprawa: Wydawnictwo i Drukarnia Świętego Krzyża
45-007 Opole, ul. Katedralna 8a, www.drukujunas.eu